

به نام خدا

خلاصه کتاب

تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران جلد ۱

(از آغاز تا دوران قاجار)

دکتر جهانشاه پاکزاد

آکادمی کنکور فراشهر

پاییز ۹۹

مقدمه

طراح یا برنامه ریز شهری امروز نه می تواند و نه می خواهد شهری با ستانی یا قرون و سطایی را به منصفه ظهور برساند او تنها باید از گذشته بیاموزد که چگونه نسل های پیشین به رغم محدودیت های فراوان فنی، مالی و نیروی انسانی موفق تر از نسل ما تحمل کرده و توانسته بودند مسایل و مشکلات شهری زمان خود را حل کرده و کم و بیش پاسخ مناسبی برای آن بیابند. آنچه در بررسی تاریخ شهر مهم است، الگوبرداری و تقلید از گذشته نیست، بلکه شناخت و درک کوشش های فراوانی است که در شرایطی سخت تر و امکاناتی بس محدودتر از امروز، محیط های زندگی به نسبت مناسبی را برای خود ترتیب داده اند.

شرایط جغرافیایی در محدوده ایران زمین

شرایط جغرافیایی اقلیمی ایران زمین نشان از آن دارد که در گذشته، خطر سیل از یک سو و خشکسالی از سوی دیگر، کشاورزی در این منطقه را با دشواری های زیادی روبه رو می کرده و مردمان را به دامداری و کوچ نشینی تشویق می نموده است. افزون بر آن، یکجانشینی تنها در دره های و شکاف های عظیم کوهستانی و تا اندازه ی کمی در واحه های آن (که نسبت به مساحت کل سرزمین بسیار اندک است) امکان داشته است. وجود مرتع های بی شمار در کوه ها، نه تنها زندگی کوچ نشینی و شبانی را تثبیت کرده بود، بلکه ایران را برای بسیاری از اقوام بیابانگرد به چراگاه تاریخ و مقصد نهایی زندگانی آنان تبدیل کرد. مهاجرت اقوامی موسوم به آریایی، عرب، ترک، تاتار و مغول به این سرزمین، به همین موضوع اشاره دارد. تنها دشت گسترده ای که از هر نظر موقعیت های مناسبی برای یکجانشینی فراهم می کرد، دشت لوزیانای باستان یا خوزستان امروزی در جنوب غربی زاگرس بود.

محدودیت های طبیعی برای یکجانشینی و رواج کوچ روی، مانع بزرگی بر راه توسعه ی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بود. کمبود آب باغث می شود تا کوچندگان به دنبال طبیعت سازگارتر، همواره از منطقه ای به منطقه ی دیگر کوچ کنند. این شیوه ی زندگی، مناسبات سیاسی و فرهنگی خاص خود را به وجود آورد و مانع رشد و گسترش کشاورزی و صنعت، به ویژه یکجانشینی و شهرنشینی شکوفا شد.

سکونت های اولیه در ایران

از اونجایی که تمامی اطلاعات این دوره توسط باستان شناسان گردآوری شده است و آنان نیز اطلاع دقیقی از واژگان تخصصی شهرسازی، جامعه شناسی و اقتصاد ندارند ممکن است تفاوت جندانی میان شهر و روستا و دولت شهر و ... قایل نشده باشند (که کاملاً طبیعی هم به نظر می رسد چون کارشان چیز دیگریست) از این رو نمی توان به اسامی که آنها برای یک منطقه می گذارند استناد کرد و به همین خاطر این بخش سکونتگاه های اولیه در ایران (و نه تمدن های اولیه) نام گرفت.

پیش از ورود اقوام مهاجر به ایران (آریایی ها) ساکنانی در این سرزمین همچون اقوام تاجورها و آماردها (در حدود مازندران امروزی)، کاسپی ها (در حدود قزوین امروزی تا دریای خزر)، کادوسی ها و گلاها (در حدود گیلان و شمال شرقی آذربایجان امروزی)، عیلامی ها (در سرزمین های جنوب غربی ایران امروز مانند ایلام و خوزستان)، کاسی ها (در حدود جنوب استان کرمانشاه امروزی)، لولوبی ها (در مناطق جنوبی دریاچه ارومیه) و گوتی ها (در مناطق شمالی کوهستان زاگرس) می زیستند که در زیر به تفکیک بخش های کشور به آنها می پردازیم. (نام سکونتگاه ها و موقعیت کنونی آنها برای کنکور کفایت می کند)

سکونت در غرب و جنوب غرب ایران:

تپه گنج دره: در غرب شهرستان هرسین نزدیک روستای گیسوند	گودین تپه: منطقه ی وسیعی در دره ی کنگاور، بین راه کرمانشاه و همدان - قدمت حدود ۵۰۰۰ تا ۵۵۰۰ ق.م
تل قزیر: مرکز کوچکی در دشت رامهرمز	شرف آباد: شمال شرق شهر شوش امروزی - قدمت ۳۶۰۰-۳۴۰۰ ق.م

مادها

(۷۲۷ ق.م تا ۵۵۰ ق.م)

پیش درآمد

مادها شاخه ای از اقوام کوچ نشین بودند که ادعا می شود از سده ی ۱۴ ق.م از راه قفقاز به سوی ایران حرکت کرده اند و میان کوه های زاگرس و دریای خزر به سه بخش مهم تقسیم می شده اند:

- ۱- بخش غربی (ماد آتروپاتن): آذربایجان و کردستان امروزی ایران
- ۲- مادسغلی: میان کوه های البرز تا کوه های فارس (ناحیه همدان و قم و ..)
- ۳- قلمروی پارتاکن ها: میان رشته کوه زردکوه و رشته کوه های جنوبی ایران که دنباله ی رشته کوه های زاگرس هستند.

در ابتدا قبایل مادی واحدهای جدا از هم بودند و بع ضا با یکدیگر درگیری نیز داشتند اما در پی تهاجم آشوریان که یک خطر مشترک بود با یکدیگر متحد شدند. در واقع دیاکو که رئیس یکی از همین قبیله ها بود شروع به متحد کردن قبایل کرد و در ادامه پادشاهان مادی به صورت زیر بودند:

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به گروه آموزشی **فراشهر** می باشد.

شرایط کالبدی

نمونه های کالبدی این دوره را می توان به دو دسته تقسیم کرد: ۱- مقبره های صخره ای (برای تدفین پادشاهان و امیران و ...) و ۲- ده دژها (یا آلانی دننوتی که پناهگاهی مستحکم در خاک ماد بودند)

آثار به جا مانده از دوره ماد

تیپه سیلک: کاشان	تیپه باباجان: در نور آباد لرستان قرار دارد
تیپه حسن لو: جنوب ارومیه	الی تیپه: کرمانشاه
گودین تیپه: کنگاور	تیپه زیویه: جنوب سقز
	نوشیجان تیپه: در جنوب استان همدان و گفته می شود که این ناحیه ی باستانی بی تردید یک مرکز سیاسی - مذهبی و پایگاه مهم نظامی در زمان مادها بوده است

هگمتانه

هگمتانه را نمی توان سکونتگاهی منسجم و یکپارچه و یک شهر دانست بلکه ناحیه ای است که چهار تیپه باستانی در آن وجود دارد: تیپه پیسا (مربوط به دوره پیش از ماد است) - تیپه هگمتانه - تیپه مصلی (تیپه ای بحث برانگیز است چرا که شواهد نشان می دهد کاخ های مادی که گفته میشود رو تیپه هگمتانه قرار داشته اند روی این تیپه آثار و نشانه های آن یافت شد) - تیپه سنگشیر

نکته: مهمترین راه های کاروان روی کهن در ناحیه ی همدان به هم می رسیدند و به تعبیری **همدان قلب ماد قدیم** به شمار می رفته و **مرکز سیاسی سرزمین ماد** بوده است. همچنین شواهد نشان می دهد که هگمتانه شهری **مسکونی نبوده**، بلکه به عنوان کاخ شاهی و خزانه مورد استفاده قرار می گرفته است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به گروه آموزشی **فراشهر** می باشد.